

Новы вучэбны дапаможнік «Літаратурнае чытанне» для IV класа ўстаноў сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання

Новы вучэбны дапаможнік «Літаратурнае чытанне» для вучняў IV класа школ з беларускай і рускай мовамі навучання прызначаны для ажыццяўлення адукацыйнага працэсу па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура» ў 2018/2019 навучальным годзе. Дапаможнік складаецца з дзесяці тэматычных раздзелаў: «Чалавек і прырода», «Чалавек і яго род», «Чалавек і Радзіма», «Чалавек, слова і кніга», «Чалавек і мастацтва», «Быць на зямлі чалавекам», «Чалавек і грамадства», «Чалавек на планеце Зямля», «Лёс чалавека на вайне», «Чалавек, космас і Сусвет». Загалоўкі раздзелаў паказваюць, што галоўным аб'ектам у мастацкіх і навукова-пазнавальных літаратурных творах з'яўляецца менавіта вобраз чалавека з яго станоўчымі і адмоўнымі якасцямі характару.

У вучэбным дапаможніку разам з добра знаёмымі ўмоўнымі абазначэннямі вучні ўпершыню сустрэнуць і новыя — «Узгадайце» і «Хвілінкі творчасці», роля якіх раскрываецца ніжэй у метадычным каментарыі да першага ўрока. Назва рубрыкі «У свеце прыгожага» замяняе вядомую «Давайце абмяркуем тэму разам» з дапаможнікаў літаратурнага чытання для вучняў II–III класаў.

Вучэбны дапаможнік «Літаратурнае чытанне» для вучняў IV класа змяшчае інавацыйныя заданні для фарміравання чытацкай граматычнасці. Заданні распрацаваны з мэтай адаптацыі навучэнцаў да ўдзелу ў маніторынгу па ацэнцы адукацыйных дасягненняў вучняў па лініі міжнародных праграм TIMSS, PISA, PIRLS.

У ніжэйзмешчаных метадычных каментарыях структурныя кампаненты «арганізацыйны этап» і «фізкультурныя хвілінкі» апушчаны: настаўнік можа сам вырашыць, як праводзіць гэтыя этапы. Урокі пазакласнага чытання падаюцца арыенціравана, тэзісна, што таксама дасць магчымасць настаўніку пачатковых класаў праявіць сваю творчасць і прафесіяналізм.

Жуковіч Мікалай Васільевіч, дырэктар СШ № 1 імя В. Х. Галаўко г. Бярозы Брэсцкай вобласці; настаўнік-метадыст, выдатнік адукацыі Рэспублікі Беларусь, аўтар вучэбнага дапаможніка

Метадычныя каментарыі да ўрокаў

Раздзел. Чалавек і прырода (8 гадзін)

Урок 1. Народныя загадкі пра з'явы прыроды

Задачы: пазнаёміць са зместам першай часткі вучэбнага дапаможніка; са зместам і задачамі раздзела «Чалавек і прырода»: на што вучні будуць звяртаць увагу і якія ўменні будуць развіваць; узнавіць набытыя ў II і III класах веды аб мастацкіх творах на тэму прыроды; пашыраць уяўленні пра загадку як жанр вуснай народнай творчасці; выходзяць цікавасць да фальклору і развіваць творчыя здольнасці складаць уласныя загадкі пра з'явы прыроды.

Вучні разглядаюць вокладку вучэбнага дапаможніка. Настаўнік праводзіць **гутарку**:

— Ці спадабалася вам вокладка вучэбнага дапаможніка? Чаму?

— Якая пара года адлюстравана на вокладцы? Па якіх прыкметах, дэталях вы здагадаліся, што мастак адлюстравалі залатую восень? (*Па жоўта-залацістым колеры лісточкаў бяроз, кустоў і травы; па адлёту ў вырай чарады жураўлёў.*)

— Куды, на вашу думку, крочыць вожык? (*Відаць, палюе, шукае спажывы.*)

Самастойнае знаёмства з умоўнымі абазначэннямі, што змешчаны на с. 2.

навык чытання: правільнасць, асэнсаванасць, бегласць і выразнасць; развіваць чытацкія ўменні называць вобразныя словы і выразы ў вершах, вызначаць эмацыянальны настрой твораў і задачу выразнага чытання; патлумачыць, што аб'ядноўвае вершы Якуба Коласа і Віктара Гардзея; адзначыць аўтарскую назіральнасць і талент перадаваць у вершах прыродныя летнія з'явы, захапленне і любоў паэтаў да гэтай пары года; выходзіць цікавасць да чытання пейзажных вершаў на тэму лета.

Абсталяванне: партрэт Якуба Коласа.

Праверка дамашняга задання.

Маўленчая размінка. Праводзіцца на матэрыяле верша Міхася Сазончыка «Сонца мыецца» (с. 25).

Адказы на пытанні: пра якую прыродную з'яву расказвае нам герайна верша? (*Пра ўзыход сонца.*) Па якіх прыкметах вы здагадаліся, што апісваецца раніца? (*Сонная зямля бывае пасля ночы; звычайна жаўрукі пачынаюць звінець ранкам; сонца падымаецца быццам з вады.*) Якія вобразныя словы і выразы выкарыстаў паэт у вершы? (*Сонная зямля, зазвінелі жаўрукі, жаўрукі разбудзілі сонца, мые сонца твар.*)

Работа з вершам Якуба Коласа «Усход сонца».
Першасны сінтэз.

Уступнае слова настаўніка. На мінулым уроку, калі ўзгадвалі вывучаныя ў II і III класах мастацкія творы беларускіх пісьменнікаў на тэму прыроды, то некалькі разоў гучала імя Якуба Коласа (дэманструецца партрэт Якуба Коласа). Гэты пісьменнік выказаў свае ўражанні і захапленне рознымі парамі года і прыроднымі з'явамі. Восень апісваецца ў вершы «Адлёт жураўлёў» і ў апавяданні «Ясныя дні восені», пачатак зімы — у паэтычным творы «Зіма» («Надышлі марозы»). Вясна адлюстравана пісьменнікам у вершы «Песня аб вясне» і апавяданнях «Прылёт птушак», «Ластаўкі», «Вясна». А вось пра адносіны Якуба Коласа да лета пакуль чытаць не даводзілася.

Вызначэнне лексічнага значэння слова *зычлівы* (рубрыка «Слоўнік»), складанне з ім сваіх сказаў.

Выразнае чытанне верша «Усход сонца» настаўнікам. Адказ на пытанне 1 вучэбнага дапаможніка (с. 26). (У творы пададзены летні ўсход сонца. Яно паказана вельмі актыўным: «Сыпле золата над гаем / І над пералескам», «Сноп праменняў, пышна ўзняты, / Сее бляск-чырвонцы...», «Неба грае пераліўным бляскам», «...неба ўсміхнецца людзям і прыродзе». Можна здагадацца, што і людзі знаходзяцца на палях і лугах. Відаць, заняты фізічнай працай, таму ў іх «Смех адказны, / Смех шчаслівы ходзіць па пагорках».)

Аналіз твора і другасны сінтэз. Самастойнае перачытванне верша вучнямі з мэтай вызначэння яго настрою.

Аналітычная гутарка па змесце твора на падставе пытанняў і заданняў 2–6: вуснае маляванне карцін, якія ўявілі вучні ў час чытання; вызначэнне вобразных слоў і выказаў, аўтарскіх і ўласных адносін да апісанага персанажа.

Адказ на пытанне 3 (*паэт выкарыстаў наступныя вобразныя словы і выразы: неба грае, неба сыпле золата над гаем і над пералескам, дрогне*

чырвань, неба ўсміхнецца, смех адказны, смех шчаслівы, смех ходзіць па пагорках, нікнуць зоркі, зараніца разнімае крылле, сноп праменняў сее бляск-чырвонцы, неба сцэле шаты).

Пры адказе на пытанне 4 трэба засяродзіць увагу вучняў на тое, што, бывае, ад аднаго слова залежыць агульны настрой, які ствараецца ў чытача пасля чытання. Калі замест слова *чырвань дрогне* падставіць слова *блісне*, то вобраз сонца набудзе больш рэзкі і нават злы характар.

Чытанне верша вучнямі ланцужком, адпрацоўка выразнага чытання. Знаходжанне радкоў, што рыфмуюцца.

Завучванне верша на памяць.

Разгляд рэпрадукцыі карціны Архіпа Куінды «Дняпро раніцай» і яе абмеркаванне з дапамогай пытанняў і заданняў вучэбнага дапаможніка (рубрыка «У свеце прыгожага» на с. 27).

Пры параўнанні (пытанне 3, с. 27) абодвух твораў мастацтва — жывапісу і паэзіі — можна пагадзіцца, што амаль усе слупкі верша Якуба Коласа, за выключэннем трэцяга, падыходзяць да карціны Архіпа Куінды.

Работа з вершам Віктара Гардзея «Жнівень».

Першасны сінтэз. Выразнае чытанне твора настаўнікам. Вызначэнне першаснага ўспрымання праз пытанні: «Ці спадабаўся вам верш? Чаму?»

Аналіз твора і другасны сінтэз. Перачытванне верша вучнямі, вызначэнне яго настрою.

Аналітычная работа па пытаннях і заданнях 1–5 метадычнага апарату: вызначэнне вобразных слоў і выказаў, вуснае маляванне карцін прыроды, якія ўявілі вучні падчас чытання; тэмпу, аўтарскіх і ўласных адносін да персанажаў твора.

Высвятленне галоўнай думкі верша. (Адказы на тэставыя заданні: 1 — а, б, в, г; 4 — б; 5 — *жнівень расцілае, пратрублі журавы, праплыве клін, гром праехаў, загудзелі трактары, пахне жытам і раллёю.*)

Адпрацоўка выразнага і асэнсаванага чытання твора. Расстаноўка паўз і лагічных націскаў.

Дамашняе заданне. Вывучыць на памяць верш «Усход сонца».

Вынік урока. Якімі паказалі ў сваіх творах Якуб Колас, Віктар Гардзея і Архіп Куінды летнія з'явы прыроды? Што можна сказаць пра адносіны аўтара да герояў сваіх вершаў і карціны?

Урок 3. Рыгор Ігнаценка «Бабіна лета»

Задачы: працягнуць фарміраванне вобразнага ўяўлення вучняў аб прыродных з'явах у празаічным творы восеньскай тэматыкі; узбагачаць слоўнікавы запас лексікай апавядання; фарміраваць правільнае, асэнсаванае чытанне ўголос цэлымі словамі, чытацкія ўменні называць дзейных персанажаў, групуючы іх на насякомых, звяроў і птушак; вучыць вызначаць аўтарскія і ўласныя адносіны да апісанага малюнка прыроды бабінага лета; спрыяць выхаванню цікавасці да чытання пейзажных твораў на асеннюю тэму.

Праверка дамашняга задання.

Работа з апавяданнем Рыгора Ігнаценкі «Бабіна лета».

Першасны сінтэз. Матывацыйная гутарка па ўзнаўленні ведаў вучняў аб мастацкіх творах, прысвечаных восеньскай тэматыцы (рубрыка «Узгадайце» на с. 9). Тут вучні прачытаюць па памяці вывучаныя раней вершы Васіля Жуковіча «Маладая восень» і Янкі Купалы «Лістапад». Затым настаўнік прапануе класу літаратурную віктарыну: з якіх твораў узяты наступныя радкі?

- А) Адшумела лета   Праплываюць хмары
Роснымі лугамі,   Нізка над стагамі,
Апусцела поле,   І ляцяць у вырай
Нівы адцвілі.   З крыкам жураўлі.

(*Сяргей Грахоўскі «Восень», III клас.*)

Б) Сярод гнілой восені выдаюцца часам ясныя, светлыя дні. Ціха ўсюды. Вецер не скалыхне ні адзін лісцік, ні адну травінку. Ласкавае неба пазірае на зямлю; нідзе ні хмурынкі. Ясна і хораша, усё роўна як вярнулася лета. Падарыла восень людзям яшчэ некалькі ясных, светлых і цёплых дзён. (*Якуб Колас «Ясныя дні восені», III клас.*)

- В) Паляцелі гусанькі па цяпло,
Туды, куды лёцейка ўцякло.
Як ляцелі нізенька над зямлёй,
Жаласліва крыкнулі ўсёй сям'ёй.

(*Станіслаў Шушкewіч «Гусанькі», III клас.*)

- Г) Вось і лета сышло,
Адспявалі калосі,
Цяжка нам заўважаць,
Як з'яўляецца восень.
Непрыкметна зусім —
Прыплыве павуцінкай,
Гляне жоўтым лістком
З-пад зялёнай хусцінкі.

(*Пятрусь Броўка «Надыход восені», III клас.*)

Прагназаванне зместу твора Рыгора Ігнаценкі на падставе загалова і карціны Васіля Пешкуна «Бабіна лета» (рубрыка «Пафантазіруйце», с. 9).

Слоўнікавая работа з незразумелымі словамі да твора «Бабіна лета» (рубрыка «Слоўнік» на с. 9).

Выразнае чытанне апавядання настаўнікам. Адказ на пытанне: якія ўрыўкі апавядання выклікалі ў вас нярадасны і нават сумны настрой? Знайдзіце і прачытайце іх. (Адказам будуць першы і два апошнія абзацы твора.)

Аналіз апавядання і другасны сінтэз. Самастойнае перачытванне твора вучнямі з мэтай вызначэння аўтарскага настрою і адносін да апісанага.

Выбарачнае чытанне апавядання на падставе пытанняў і заданняў 1–4, змешчаных у вучэбным дапаможніку на с. 11. Высвятленне вучнёўскіх адносін да прачытанага і вызначэнне галоўнай думкі твора: аўтарскае захапленне карцінай восеньскай з'явы бабінага лета.

Падзел твора на сэнсавыя часткі (рубрыка «Прапрацуйце ў пары, у групе» на с. 11). Тут настаўніку можна прыняць дзве думкі сваіх вучняў. Умоўна апавяданне «Бабіна лета» можна падзяліць на тры сэнсавыя часткі: першы абзац і два апошнія апавядаюць пра халоднае і дажджлівае восеньскае надвор'е, уся цэнтральная частка прысвечана апісанню бабінага лета. Больш уважлівыя вучні могуць даказаць, што твор Рыгора Ігнаценкі, акрамя вышэйназваных, мае яшчэ чатыры часткі: другі і трэці абзацы аб'яднаны апісаннем змены прыроды ў сувязі са з'яўленнем сонца, чацвёрты абзац прысвечаны паводзінам насякомых, пяты — жывёлам, шосты вядзе гаворку пра адлет жураўлёў.

Выпрацоўка выразнага чытання ўголос па сэнсавых частках: акцэнтацыя ўвагі на розны настрой і інтанацыю.

Выкананне задання рубрыкі «Хвілінкі творчасці» (с. 11). Пры адказах вучні зноў могуць скіраваць увагу на асобныя радкі апавядання «Бабіна лета».

Дамашняе заданне. Падрыхтавацца да выразнага чытання апавядання з адпаведнымі настроем і інтанацыяй.

Вынік урока. Якую пазнавальную інфармацыю пра бабіна лета вы атрымалі з апавядання Рыгора Ігнаценкі? Патлумачце.